

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Ингушетия

Управление образования по г.Магас и г.Назрань

ГБОУ "СОШ-ДС № 11 г.Назрань"

РАССМОТРЕНО:

на заседании МО
руководитель ШМО

_____Мальсагова Я.М.

Протокол № 3

от «28» августа 2023 г.

СОГЛАСОВАНО:

зам. директора по УВР

_____Плиева Х.А.

Протокол № 3

от «28» августа 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО:

директор ГБОУ

"СОШ-ДС № 11 г.Назрань"

_____Нальгиева М.Г.

Приказ № 16

от «29» августа 2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родная литература (Ингушская)»

для обучающихся 8-х классов

г.Назрань, 2023 г.

Кхетора каьхат(пояснительная записка)

Глалглай литература программах лаьца

Глалглай литература программас новкъостал ду хьехархочоа берашта глалглай йоазонхоша кхелла говзаме йоазоний чулоацам а, тема а, идея а къоастаде а, хлаьта цар шоай произведенешта бувцаш болча ценаца, хозача, говзамеча меттах пайда эца а.

Глалглай литература хьехаш вола хьехархо декхарийла ва литература новкъосталца берашта глалглай метта хозал, говзал, клоаргал, цун ганз йовзийта, уж кхетамца, эхь-эзделца кхебе, дикачун-вочун къоастам бе ховргдолаш.

Дешархошта ха деза глалглай литература хьахилара наькъаш. Укхазе царна хайтача бакъахьа да, вай глалглай литература хьахилара глулакх малаглача торонца эттад, эггара хьалхара глалглай йоазув 1923 шера Мальсагов Кураза Зоврбика кхелла хилар, из латински ларда гла хинналга. Эггара хьалха глалглай меттала кепатеха йоазув 1923 шера «Сердало» яхача газета гла кепатеха хилар.

Цхьабакъда, шоай йоазув хиннадеце а, багахбувцам бляхий хиннаб глалглай къаман, тайп-тайпара жанраш чу а йоаглаш: къаьнара иллеш, фьаьлгаш, клоанолгаш, ховли-довзалеш, легендаш, шира оаламаш, ишта кхы длахо а.

Глалглай литература никъ 1923 шерагара денз таханарча денга кхаччалца чоалхане болаш хьабенаб. Массехк хана доакъоьех бекъа йиш я из.

Хьалхара ха – 1920-гла шераш – говзаме йоазонаш хьахила доладенна ха я, хлаьта 1930-гла шераш – глалглай литература деглая йолаенна ха я.

Программа юкъе йоагла произведенеш берий ханага хьежжа я, чулоацам а, керттера уйла а дика кхетадербгдолаш, хлаьта хлара классе багахбувцамах пайда эц.

5-9 классашка дешархой кхетамца кхевара духьа, ужэьаца, эзделаца, хозанена лоархламца кхевара духьа дола говзаме йоазонаш лодаду. Цу классашка лодаеш йола материал чоалхане яц, ший чулоацамга хьежжа, хлаьта идейни кхетам балара глулакх лертгла да цун.

Хлара классашка чуйоаглаш йола материал хронологически хьисапе луш я, дешархой литература исторех а литературеи вахари влаши дувзаденна хиларах а кхетаргболаш. Цул совгла, мехка истори а дикагла йовзаргья царна.

5-8 классашка говзамеча йоазонашца цхьана литературни теорех кхетам лу. Дешархоша керттера кхетаде дезаш дар да литература говзаме кхоллам хилар, цун мотт поэтически хилар. Литература теори дикагла кхетаергья дешархоша, говзамеча произведенешца цхьатарра лодайойя.

Хлара классе литература чулоацамга а дешархой кхетамга а, цар дегладара боарамга а хьежжа, тайп-тайпара хьехара наькъаш леладе деза: хоза къоастадеш текст ешар, суртех, телевиденех, компьютерах пайда эцар. Цул совгла, дешархошка шоашка болх байта беза йоазонхоех а цар говзамеча йоазонех лаьца кхы а дукхагла хоамаш лохаш.

5-8 классашка теркам бе беза хоза къоастадеш, кхетадеш шаьра дешара говзал лакхаяккхара. Из программай декхар кхоачашданза даргдац, урокаш гла а дешаш, глагла арча дешара глахьожамца кулгал а деш. Дешара техника тоаеш болх бе беза массане цхьана дешаш, юкъ-юкъера хоржаш дешаш, оттадаьча хаттара текстаца жоп луш, ишт. кх. д1.

Лакхерча классашкара дешархой керттерча даькъе кхетам болаш кийчбе беза ешаш йола произведенеш шоай лодаме яшха, анализ е, керттера маган а, уйла а гучадоахаш, цар мах бе.

9-11 классашка йоазонхочун вахара а кхоллама а никъ, цо айяь проблемаш тохкаш, хьехархочун урока керттера форма лекци хила йиш я. Иштта теоретически проблемаш е йоккха темаш лодаеш, тлехьара лодаьр члоагладара урок еш, лодаьр юха дагадохийташ лекцеца болх длабахьа мегаргба.

Лакхерча классашка программа юкъе йоагла йоккхий эпически произведенеш. Уж дешархошка хьалххе а ешийта еза. Классе дешархошта произведени тахка а, цун чулоацамах а, турпалех а шоашта хетар ала ха деза.

Къаьста теркам тлабахийта беза дешархоша шоай лоламе беча балха, произведене доакъош, текста юкьера белгальяха моттигаш тохкаш, план оттаеш, турпалый оамалех шоашта хетар оалаш, лалама сурташ дийшачул тлехьагла уж каьхата тла даьха хьожаш.

Балха хлара тайпа, ломача произведенеца айхха бувзам болаш, цун чулоацамга хьежжа хила деза. Хьехархо хадданза болх бе декхарийла ва дешархой багах ду къамаьл шаьрде, хлана аьлча, из йоазонца беш болча балха лард я.

Метапредметни

Регулятивни УУД

- Хьехархочунца дешара тладулар оттаде, урока лерхламга хьежжа. Деша дешара лерхламашка хьежжа.

- Массанеца цхьана урока план оттае ха, произведени чулоацам хьабувцара план оттае ха. Планага хьежжа беш бола болх таьхар, баьча балха корта бар, мах бар, иштта кхыча дешархой балха мах бар.

- Зламигача тоабаца е шинне цхьана болх беш, кердача темах ховр а, де ховр а хьакьоастадар. Урок йодаш беча балхах раьза хилар е ца хилар длаяздар, лакхача говзала тлакхувш хилар хьаьхьокхар.

- Ше баьча балха раьза хилар е ца хилар дешархочо ший лоламагла хьаалар, урока карах ца доалача хлама теркам бар, из тоадара болх бе лерхлам дагалацар.

Познавательни УУД.

- Текста тохкам бе ха, хьехархочо хаттарашца новкъостал а деш. Деша къайла малан ха, из таьха.

-Произведенеш шоайла йиста, влашкаоттае, юкьарадар а тарадоацар а хьаоалаш.

-Дийшачун даьха диста мукъама е илли даьхаца, е суртаца, е кицаца

Произведени турпалхочо дечун баьхан таьхар. Шийна хетачун, ше яхачун доагла масалаш доаладе, даьржа дувзаденна къамаьл де.

- Глалгай фаьлгаш кхоллара лерхлам ха, цар лу пайда, цар лерхлам ха.

- Поэзи а проза а шоайла кьоастае ха, литературнии лилман кхетам балара тексташи санна.

- Кхоллама навькаш хьаьхьокхар, тайп-тайпара произведенеш дагалувцаш, проектни тладулараш кхоачашдеш.

-Дешашдар кхетаде, дийшар лоацца таблица чу а схема чу а длаязде ха.

Коммуникативни УУД.

-Дувцара къамаьл оттаде, урока болх беш кадай хила, хаттараш тела. Диалог, тоабах болх беш даьха лаца. Шийна бакъаьха хетар члоагладеш, кхычарца къамаьл де хар.

- Темага хьежжа 5-6 предложенех дувзаденна къамаьл оттаде. Проекта 1-2 слайд кхолла. Кхычунга ладуьгла ха, кьовсама юкье даьха лаца.

-Произведени урпалхочо даьчун мах бе, эьди дешашца къамаьл де.

- Кхыча дешархой урока баьча балха мах бе ха, оттаяьча критерешца.

- Барт бара кийча хилар хьаьхьокхар, кьовсам, дов е цатоам длабаккхара тайп-тайпара вариациеш йоалае ха.

- Боккхийчарца къамаьл деш, книжкаши, дошлоргаши, энциклопедеш дешаш кердадар, пайдабар леа.

-Йоккха йоаца презентаци (5-6 слайд дола) боккхийчар новкъосталца кийчяр, проекта темага хьежжа, слайдашка хьежжа темах лаьца лоацца дувца.

Личностни.

- Художественни произведенеш ешарца дезала юкьера безама керттара хьал хар (барт хилар, сий дар, безаме, къахетаме, влaши новкъостал деш хилар)

- Ше ваьнна моттиг ховш хила, ше малаглача этносаца лоархлаш ва ха. Кхыча къамех цар сий деш къамаьл дар.

- Кхыйола культураш а, къамаш а долга ховш хилар, дикагла довзачарех хъадувца ха, культураца е динаца шоай культура е дина тарахетараш хъаала хар (нохчий, татараш, ларбий, сирийцаш, кх. д1. а).

-Юкъя а ца лелхаш, кхычунга ладувгла ха, ший уйла сатийна длаалар, тайп-тайпара аргументаш а йоалаеш. Дешархой влаш къовсам балара бахъанаш ха.

- Цлагла а классе а книжкаш дешара тлакхувш хилар хъахьокхар, библиотеке ахар, мукъа волча хана, урока эша материал кийчъяр.

- Йоазонхой кхолламах ха безам болаш хилар хъахьокхар, шийна эггара члоаглагла безачар цлеш яха хар, безара бахъан а хъаалар.

- Литературни кхоллама болх шийна эшаш болга хар.

-Ишколе вахара бокъонаш йовзар, цар дешархочоа луп айда малагла ба хар. Дикача дешархочун масалаш доаладе йийшача произведени юкьера.

- Сага новкъостал доацаш ше болх бе ховш хила, ше даьчох жоп дала дезалга ховш хила.

-Поэтически деша хозал ховш хила, йоазонхочо дешашца сурт дулаш доаладаь дешаш хъалаха ховш хила. Хозахийта дешаш а эпитеташ а шоай къамаьла юкъедоаладар.

-Эзделаца дар доацар ховш хила, литературни турпалхоехи эздийча сагахи йоакха оамалаш хъаювцаха, г1улакхаца дар доацар къоастаде ха.

- Дешаш а яз деш а нийса ваг1араи бларгий са толха ца дараи йоагла бокъонаш ховш хила. К1аьдвалар д1адоаккхаш е еза упражненеш йовзаш, уж еш хила. Саг унахц1ена хилара бокъонаш цлагла а накъайоалаш лелае ха.

Патриотически кхетам балар:

дешархо къаман г1улакхаи эзделаи тлакхийна хилар;

- дезала вахар довзаш хилар;

- ший къаман культура а, бусулба дин а довзаш хилар;

- Росси пачхьалкхен гражданин ше волга ховш хилар;

- дешархочун оамалаш, декхараш кхийна хилар: урока, урокал арахъа а.

Г1алглай метто, эрсий метто санна, метта лилман дакъа а ший маланна а йоккха моттиг д1алоац. Цун дешарца а кхетамца а бераш кхедара доккха практически малан да. Наьна метто юкъелоац дешархой патриотизма а, кхыча къамашца лимерза а, эзди а хилара уйлашца кхетадеш кхедара маьхала таронаш.

Тахан латгача хъале г1алглай мотт ломабара, цу метта йоазув де хара лалаьмате йоаккха терко е еза къаьстта ишколо. Х1анзарча зама бераша лалаьмате дукха бувцаш лелабу эрсий мотт. Цлагла а ара а бераша шоай наьна метта къамаьл клезига ду. Г1алглай мотт бувцачар а къамаьла юкъе дукха эрсий дешаш леладу, цудухъа наьна мотт эрсий меттаца ийна бувц бераша. Иштгача хъале т1ехъ т1айоаглача хана г1алглай мотт бицбалара кхерам ба. Цудухъа ишкола хьалха латта декхар да г1алглай метта дешари йоазуви дешархошта ломадар, безам т1абахийтар, мотт дийнбар. Бера ший наьна мотт бовза а беза, беза а беза, уйла а цу метта хила еза. К1ира сахъатий боарам дукха беце а дешархоша мотт ломабургба, хъехархоша из безаргболча тайпара д1ахъехе. Цу т1а йоазув де г1алглай метта хала а дац, х1ана аьлча, г1алглай абата т1а дукхагладола алапаш эрсий метта санна да. Дешархошта ломаде лотлакхета алапаш да: л, аь, г1, кх, къ, кл, пл, т1, хь, х1, ц1, ч1, яь, дифтонг оа. Эрсий метта санна хъехархочо боккха теркам т1абахийта беза дешаш д1аоалаша яз деши йолча башхалонашта. Иштта боккха болх бе беза дешархоша оазаш нийса хъаалара, х1ана аьлча, бери яз деша хана ше харцахъа дош д1ааларга хъежжа г1алаташ а деш яз дергда. Из болх л классе денз ца хаддаш бе беза, йоазув нийса хургдолаш.

**Календарно-тематически планировани
8-г1а класс г1алг1ай литература**

№	Тема	Урока тайпа	Сахъ ат	Таърахъ			Урока лоарх1ам	Кхо ача м	Дош лорг	Ц1аг1ар а болх
				п.х	Ф.х	до				
1	Деша говзал.		1	8.09			Дешаговзалгучайо аккхашхоам бар, наънаметтацарабе замсовбаккхар.			Оаг1. 3-6 хатт.
2	«Тиркаца вахаш хиннача Аьдий Сурхохи Аьла Мусостахи дола илли»	Керда тема хъехар	1	15.09			цуиллечулоацамб овзийтар ; нравственникхета мбалар;шаърадеш аранавыкаш дег1айоалаяр			Оаг1. 8- 12 цхъадакъ а 1омаде
3	Турпала иллеш. Кицаш.	Кердадакк хар	1	22.09			багахбувцамах 1омадаър кердадаккхар; нравственникхета мбалар;кхетадешд ешаранавыкашкхе яр .			Оаг1.13- 16 хатт.
4	Коазой Нурдин «Тхаба-Ерд»	Керда тема хъехар	1	29.09			КоазойНурдин «Тхаба-Ерд» деша, Даъхенцарабезамс овбаккхар.	хьо кха мап осо би.		Оаг1.17 хатт.
5	Озанаькъан Салман «Наьсар»	Керда тема хъехар	1	6.10			ОзанаькъанСалма н «Наьсар» яхастихотворение шар, наънаметтацарабе замсовбаккхар.			Оаг1. 18 дагахъа

6	Классаларахъа радешар. Мерешкнакъа н Султан «Г1алг1а васо»	Керда тема хъехар	1	13.10			Мерешкнакъан Султан «Г1алг1а ва со» яха стихотворение шар, Даъхенцарабезамс овбаккхар			Оар1.287х аттараш
7	ОвшнакъанМа хъмад «Даъйнакъаш »	Керда тема хъехар	1	20.10			Аушев М. вахараникъ а цупоэмайI д. чулоацам а бовзийтар де- та;Даъймехкацара безамкхебар ; шаърадешаранавы кашлакхъяр .			Оар1.54- 58 чул.
8-9	Боазарнакъан Муртаза Идрис «Моакхазатепч а»	Керда тема хъехар	2	3.11			Базоркин И. Биографи а цудувцараI д. чулоацам а бовзийтарде- та;Даъхенцарабеза мкхебар ;кхетадешдешаран авыкашлакхъяр .			Оар1. 60- 70 хатт.
10	Озанакъан Исма1алий Салман «Хозал ,дикал», «Вахар»	Керда тема хъехар	1	10.11			Озиев С. вахараникъ а цустихотворенечу лоацам а бовзийтар де-та; шаъра ,къоас- тадешдешаранавы кашкхъяр .			Оар1. 72- 73 даг.

11	«Шин з1амигача саго баъбарт»	Керда тема 1омаяр	1	17.11			«Шин з1амигача саго баъбарт» яхапроизведениде шар, кхетадешдешаран авыкашлакхъяр .	Таб лиц ашк ниж каш		Оар1. 73-89 чул.
12-13	БоканаъкъанХа меАхьмад «Тиша ц1а»	Керда тема хьехар	2	24.11			Боков А. вахараникъ а "Тиша ц1а" яхачаповестал- IV д. чулоацамбовзийта р де-та ; патриотически кхетамбалар;кхета дешдешаранавыка ш дег1айоалаяр .			Оар1. 90-117 чул
14	«Тиша ц1а»	Керда тема хьехар	1	1.12			Боков А. вахараникъ а "Тиша ц1а" яхачаповестал- IV д. чулоацамбовзийта р де-та ; патриотически кхетамбалар;кхета дешдешаранавыка ш дег1айоалаяр .			Оар1. 90-117 чул
15	ЗавьзнаъкъанХь усенаБахьауди н «Эг1азал»	Керда тема хьехар	1	8.12			цудувцарачулоаца мбовзийтар;патриотическикхетамбалара де-та;нийса , кхетадешдешаран авыкашлакхъяр .	Хьо кха мат аблица ш, пособи.		Оар1. 121-127

16-17	ЗаъзгнакъанХъ усенаБахъауди н «Ваъча юрта»	Керда тема хъехар	1	15.12			цудувцарачулоаца мбовзийтар;патри отическикхетамба лара де-та;нийса , кхетадешдешаран авыкашлакхъяр .			Оар1. 141-145
18	ОсминакъанС осеХъамзат «Т1абенача дахко к1алхарбар»	Керда тема хъехар	1	22.ё2			Осмиев Хъ. вахараникъ а цудувцарачулоаца м а бовзийтар де- та;нравственникхе тамбалара; кхетадешдешаран авыкашкхейр .			Оар1.146- 151чул
19	ЯнднакъанХа марзийЖамалд а «Т1ом хъеберашка»	Керда тема хъехар	1	29.12			Яндиев Дж. вахараникъ а цустихотворенечу лоацам а бовзийтар де-та; шаъра, къоастадешдешар анавыкашкхейр .			Оар1. 152-153
20	ЯнднакъанХа марзийЖамалд а «Наънага»	Керда тема хъехар	1	12.01			цустихотворенечу лоацамбовзийтар де- та;патриотическик хетамбалар ; шаъра, дешаранавыкашла кхъяр .			Оар1.153- 154
21	ЯнднакъанХа марзийЖамалд а «Малхара каша», «Бага»	Керда тема хъехар	1	19.01			цу стихай чулоацам а вайдаъйхъалхахин на хала вахар а довзийтар де-та ;	Хъо кха мап		Оар1.154- 156даг.

							къаманистори к1оаргаг1а довзийтар;шаърад ешаранавыкаш дег1айоалаяр .	осо би		
22	Мута1алнаъкъа н ШовхалаХъаж- Бийкар «Яхъ»	Керда тема хъехар	1	26.01			цустихотворенечу лоацамбовзийтар де- та;нравственникхе тамбалар де-та ;шаъра, къоастадешдешар анавыкашлакхъяр .			Оар1.158- 159хат
23	Мута1алнаъкъа н ШовхалаХъаж- Бийкар «Д1айха кулгаш», А.С.Пушкин «1ан сайре»	Керда тема хъехар	1	2.02			цупоэмайчулоаца мбовзийтар; къахъегачанаъхаси йде 1омабар;шаъра , къоастадешдешар анавыкашкхъяр .			Оар1.159- 163хат
24- 25	Чакхенаъкъани дриса Са1ид «Ц1ерага маъреяхар»	Керда тема хъехар	2	9.02			Чакхиев С. вахараникъ а цудувцара1 д. чулоацам а бовзийтар де- та;нийса ,кхетадешдешаран авыкаш дег1айоалаяр .			Оар1.164- 182чул
26	«Ц1ерага маъреяхар»	Керда тема хъехар	2	16.02			Чакхиев С. вахараникъ а цудувцара1 д. чулоацам а	Кни жка ш,		

							бoвзийтaр дe-тa;ниисa ,кхeтaдeшдeшaрaнaвыкaш дeг1aйoлaяp .			
27	Угурчнaькъaн A-Г. «Г1aлг1aй», «Г1eлaл».	Кeрдa тeмa хъeхap	1	23.02			Угурчиeв A-Г. вaхapаникъ a цустихoтвopeнeчy лoцaм a бoвзийтaр дe-тa ;Дaьмeх-кaцapaбeзaмкхeбap;шaьpaдeшaрaнaвыкaш дeг1aйoлaяp	.		Oaг1.217-219чyл
28	Угурчиeв A-Г. «Хъo д1aвaхap»	Йoазувшa ьрдap	1	1.03						Oaг1.219-220хaт
29	Вeдaжнaькъaн AбaбyкapaАхъмaд «Дикaл-низ»	Кeрдa тeмa хъeхap	1	15.03			Вeдзижeв A. вaхapаникъ a цудувцapачyлoцaм a бoвзийтaр дe-тa; нpaвствeнникхeтaмбaлap; ниaсa,кхeтaдeшдeшaрaнaвыкaшлaкхъяp			Oaг1.233-239чyл
30	Чaхкeнaькъaн Oсмaнa Кaпитoн «Дaьхeн 1yйpe»	Кeрдa тeмa хъeхap	1	22.03			Чaхкиeв K. вaхapаникъ a цустихaй чyлoцaм a бoвзийтaрдe-тa;Дaьхeнцapaбeзaмкхeбap ; шaьpaдeшaрaнaвыкaшлaкхъяp .			Oaг1.267-дaгaхъa

31	«Даъхенга», «Ватханоаной»	Керда тема хъехар	1	5.04			укхстихотворенечу лоацамбовзийтар де-та; даъйхозна оамалаш,г1улакха ш к1оар- гаг1а довзийтар; шаърадешаранавы кашкхяр .			Оар1.270- 271даг.
32	1арчакхнаъкъа н ЯххъайСали «Йо1ои з1амигача сагоидийцазоа халол»,	Керда тема хъехар	1	12.04			Йоазонхочунвахар аникъ а цу стихай чулоацам а бовзийтар де-та; Даъхенцарабезам кхebar ; шаърадешаранавы кашлакхъяр .			Оар1.280х атт.
33	Пхъилекъонгий 1абазбика Амир «Г1алг1айченга »	Керда тема хъехар	1	19.04						
34	Горчханнаъкъа н Хасолта Бадрудин «Анзор»	Керда тема хъехар	1	26.04			ГорчханнаъкъанХа солтаБадрудин «Анзор» яхадувцардешар, чулоацамтахкар, къоастадешдешар анавыкашлакхъяр	Таб лиц аш, карт очк аш.		

